

BEVEZETŐ

A kötet fogantatása

Mint e mű szerzője, úgy érzem, kötelességem tájékoztatni az olvasót arról, hogy ez a kötet nem egy kiérdemesült nyelvésznek – azaz olyannak, aki szolgálati idejét becsülettel kitöltötte, feladatait elvégezte, befejezte – az élemedett korú értelmiségiekre jellemző „íraskényszerből” fakadó munkája, hanem egy olyan mű, amelynek megírására a szerző évtizedek óta, csaknem fél évszázada tudatosan készült, s most érkezett el az az idő, amikor ezt a tervét valóra is válthatja. Két kezemen sem tudom megszámolni, eddigi életem során hány újságíró vagy riporter kérdezősködött afelől, hogy van-e valamilyen hobbi, s ha igen, mondjam meg, mi az, s én, mivel a Ki kicsoda?-féle kiadványokban sohasem válaszoltam ezt firtató kérdésre, az interjúkészítőknek mindig, már három-négy évtizeddel ezelőtt is becsületesen megmondtam, hogy két hobbi van. Az egyik a sakk, olyannyira, hogy e királyi játékot ifjúkoromban még versenyzőként is űztem, a másik pedig a nyelvi játékok szeretete, amely már nyolc-tíz éves koromban bennem munkált. Már gyermekként nyelvi játékokat gondoltam ki, sőt rejtvényeket is készítettem, felnőtteként pedig jeles író, irodalomtörténész kollégámmal, Vargha Balázssal húsz éven át vezettem a Nyelvi Játékok Klubját, amely a TIT (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) égisze alatt működött 1970 és 1990 között, s amelynek körülbelül kéthavonkénti „ülésein” az ország minden részéről rendszeresen részt vettek a különféle nyelvi játékok kedvelői, művelői. Noha nyelvészeti tevékenységem több kutatási ágra is kiterjedt (pl. nyelvtörténet, a szaknyelvek kutatása), kutatásaim legfőbb tárgya mégis a mai magyar nyelv volt, mind életemnek abban a szakaszában, amelyikben az MTA Nyelvtudományi Intézete volt a munkaadóm (ezen időszak második felében A mai magyar nyelv elnevezésű osztályt irányítottam), mind abban, amelyikben az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszékét vezettem. Ezekben az évtizedekben, mivel a mai magyar nyelv mind a rádióban, mind a televízióban elég nagy teret kapott, mindkét hírközegben rendszeresen voltak műsoraim. Ez nem ide tartozik, de az igen, hogy közülük többnek is a nyelvi játékok álltak a középpontjában. Ilyen volt a tévében a *Szójátékklub* című, egy éven át havonta jelentkező műsor; később több mint egy évtizeden át a *Játsszunk!* című műsorblokk *A nyelv világa* című, Szépe Györggyel közösen vezetett havi műsorban, majd a Balázs Gézával szintén több évig közösen vezetett *Gyöngyök* című anyanyelvi műsor *Játéksarok* című műsorblokkja. Talán érdemes megemlítenem, hogy a több mint negyedszázadig élő, *Magyarán szólva* című heti rádióműsor-

nak is volt egy rendszeres Rejtvénypályázat rovata. A velem csaknem mindig nyelvhasználatunk időszerű kérdéseiről beszélgető újságírók a megmondhatóí, hogy amikor a nyelvi játékokhoz s a rejtvények világához való vonzódásom került szóba, sohasem titkoltam, hogy ha valami előre nem látható esemény nem üti ki kezemből idő előtt a tollat, előbb vagy utóbb megírom nyelvi játékaink könyvét úgy, ahogy ezeket a játékokat és az ezeken alapuló rejtvényeket én látom. Egy könyvem már jelent is meg e tárgyban (*Anyanyelvünk játékaí*, Gondolat, Budapest, 1974), de az a csaknem négy évtizeddel ezelőtti kötet még korántsem az a könyv, amelyre a nyelvi játékok és rejtvények áttekintő munkájára utalva gondoltam. S most, amikor halasztást nem tűrő szakmai feladatok már nem vagy legalábbis kevésbé kötnek, ugyanakkor pedig a sors kegyelméből maradt annyi erőm és energiám, hogy e régi vállalásomat teljesítsem, sürgető kötelességemnek érzem, hogy e saját magam által kijelölt munkát mielőbb elvégezzem. S hogy olvasóim ne sajnáljanak, szánjanak ezért, azt is azonnal hozzáteszem, hogy ez számomra nem teher, hanem igazi gyönyörűség.

A könyv tárgya, témaköre

Felvetődhet a kérdés: mi is tulajdonképpen a munka témája? Nyelvünk játékaínak s a nyelvünkben rejlő játéklehetőségeknek kibányászása s bemutatása? Vagy esetleg olyan feladványok, rébuszok, fejtörők közzététele, amelyek nyelvi vonatkozásúak, s amelyeknek megfejtését az olvasóktól várom, azaz könyvem voltaképpen valamiféle rejtvénygyűjtemény?

A válaszom: sem ez, sem az, illetve ez is, az is. Nem azért, mintha akár az elsőként, akár a másodikként említett tematikát önmagában elégtelennek tartanám, értéktelennek tekinteném. Ha így vélekednék, olvasóim azonnal rám cáfolnának, hiszen mind a hazai, mind a külföldi munkák egész sora bizonyítja, hogy bár a két műfaj között jelentős különbségek vannak, mindkettőnek van helye a nap alatt. Egyformán olvasmányos és érdekes Lukácsy Andrásnak *Elmés játékok, játékos elmék* című munkája, amely a különféle nyelvi és nem nyelvi játékok keletkezését és életútját mutatja be anélkül, hogy egyetlen feladvánnyal is megpróbálná az olvasókat behálózni, magához láncolni, valamint a másik, már szintén klasszikusnak számító mű, Kun Erzsébetnek *A rejtvény* című könyve, amely, miközben a legkülönbélebb rejtvényszerűségeket mutatja be, jobbra keletkezésük történetét is élvezetesen elénk tárva, a szóba hozott rejtvények, rébuszok közül a kötetnek szinte minden fejezetében az olvasónak szóló feladványokat is közzétesz, nem is csekély számban. S ugyanezt tapasztaljuk akkor is, ha a külföldi kiadványokat vizsgáljuk meg ilyen szempontból. Történetesen két könyv van a kezem ügyében. Közülük az egyik Tony Augarde *The Oxford Guide to Word Games* című műve, amely tudományos értekezésekhez illő komolysággal vezeti be az olvasót a szójátékok, illetve általában a nyelvi játékok világába, anélkül, hogy akár szemléltetés ürügyén, akár egyéb megfontolásból egyetlen megoldandó feladvánnyal is „terhelne”. De itt van előttem egy nagy alakú, csaknem kétszáz oldalas

Superrätsel Buch is, amely minden különösebb elrendezés, be- és rávezetés, magyarázat nélkül nem más, mint több száz, többnyire rajzos, ábrás rejtvény, nyelvi játék tarka, színes szöttese. A Hamburgban megjelent könyv egyik névjegyrejtvényéből, amelyen csupán egy úr neve (Bert Flöz) és lakhelye, a Karlovy Varytól északra, a Mulde folyócska partján fekvő kis település, Aue neve áll, ugyanolyan technikával tudhatjuk meg, hogy a névjegytulajdonos kedvenc operája Mozarttól *A varázsfuvola* (Zauberflöte), mint ahogy az én könyvemnek egyik anagrammafejezetében található *Beszédes névjegyek* című szakaszban a vizitkártyákon olvasható személyek foglalkozását lehet kiókumlálni. De ezt a példát talán nem is illet volna említenem, mert a saját munkámról még csak elég sejtelmesen szóltam. Térjünk tehát vissza az idézett angol és német nyelvű munka összehasonlításához! Az olvasó, amikor kezébe veszi ezeket a könyveket, csak azt állapíthatja meg, hogy ez is, az is megáll önmagában, s mindkét műfaj lehet a maga nemében akár kiváló is. Nekem most, hogy a két műfajt próbálom összevetni egymással, óhatatlanul a nagy francia író, költő és filozófus, François-Marie Arouet de Voltaire jut eszembe, akinek *A tékozló fiú* című ötfelvonásosából kiszakadt s szállóigévé vált a következő mondat: „Tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux”, azaz minden műfaj jó, kivéve az unalmas műfajt.

Nyelvi játékok és/vagy rejtvények

Nos, ami engem illet, a műfaj kérdésében én egyértelműen azt a harmadik megoldást választom, amelyre a talányosnak látszó „sem ez, sem az, illetve ez is, az is” megfogalmazással valamelyest már utaltam is. Minden nyelvi játékról, rejtvénytípusról, amellyel foglalkozom, igyekszem valamiféle eligazítást adni, esetleg a múltjáról is elmondani egyet-mást, ugyanakkor pedig ahol lehetőség kínálkozik rá, ott szemléletes nyelvi feladványokkal is megpróbálom olvasóimat szórakoztatni, gyönyörködtetni, s az éppen terítéken levő játék-, illetve rejtvénytípust ilyen módon is megkedveltetni velük. Meggyőződésem, hogy ez az a módszer, amellyel a könyv majdani olvasóihoz leginkább el lehet érni. Azt a cím is nyilvánvalóvá teszi, hogy könyvemben nem mindenfajta játékkal foglalkozom. Hogy mivel igen s mivel nem, arra, hogy álláspontom megalapozott s általam immár évtizedek óta képviselt, sőt hangoztatott voltát érzékeltessem, talán nem szerénytelenség azzal a néhány mondattal válaszolnom, amelyet a *Nyelv és Irodalom* című egykori TIT-kiadvány 1972. évi első számában közzétett, *A játék szerepe az anyanyelvi ismeretterjesztésben* című értekezésemben fogalmaztam meg, s amelyhez azóta is tartom magamat. Idézem az írás első bekezdését:

„Mindenfajta félreértés megelőzésére már jó előre jelzem, hogy *játék* szavunkat nem 'játékszer' (pl. a kisgyermek összerakós játéka), nem is »művészi alakítás« (pl. a színész elmélyült játéka) értelemben, hanem 'kedvtelésből végzett cselekvés' jelentésben használom. Persze, jól tudom, hogy még az ilyen módon szűkített fogalomkör is rendkívül tág: a bújócskától, zálogosditól a sakkozásra, kártyázásra át a különféle sportjátékokig sok minden beletartozik. Nos, a *játék* számomra ezúttal nyelvi játékot

jelent; olyan önként és kedvvel, örömmel végzett cselekvést, amelynek tárgya, eszköze az anyanyelv.”

Azaz munkám témaköre szűkebb, mint Kun Erzsébetnek már említett *A rejtvény* című könyvéé, amelyben a valóban nyelvi feladványokon kívül matematikai, logikai talányok, sőt még szemmérték-ellenőrzésre vagy a játzóké megfigyelőképességének vizsgálatára irányuló rejtvények is találhatóak, azonban bővebb, mint Lukácsy idézett munkájáé, amelyben, illetve amelyből az egy-egy témával kapcsolatos, szellemes rejtvények megfejtésének örömét nem ismeri, nem ismerheti meg az olvasó. Márpedig nagyon sokan vannak, akik egyrészt szerelmesei, szinte rabjai a valóban szellemes nyelvi játékoknak – nem véletlen, hogy a filmcímekben, reklámszövegekben egyre több, sőt már-már „túlteng” a szójátékon vagy egyéb nyelvi játékon alapuló csattanó (sajnos a szellemességet elég gyakran hiányolnunk kell mellőlük, illetve belőlük) –, s ugyancsak igen sokan vannak, akiknek már eleve a rejtvényfejtés a hobbijuk. Néhány éve a *Népszabadságban* olvastam egy terjedelmes cikket e kérdésről. Megtudhattam belőle, hogy a különféle rejtvénylapok egyesített havi példányszáma hazánkban az egymilliót is eléri, sőt meghaladja. Félelmetes szám! Nos, én arra törekszem, hogy e könyv mindenképpen jusson el azokhoz, akiknek életéhez a nyelvi játékok megismerésének s a bennük való elmélyedésnek öröme, valamint a rejtvényfejtés semmi más-sal össze nem hasonlítható izgalma s a megoldásra való rálelés keltette diadalérzés egyaránt szervesen hozzátartozik.

A játék szerepe nyelvünkben és életünkben

Az eddig elmondottakból olvasóim esetleg arra következtetésre juthatnak, hogy a nyelvi játékoknak s rejtvényeknek életünkben betöltött szerepét talán túlértékelem, s mint a téma elkötelezettje elfogult vagyok iránta, a valóságosnál nagyobbak látom. Ha szavaimból ezt érzik ki, nem bánom, sőt inkább végtelenül – akár így is mondhatom: féktelenül – örülök, mert anyanyelvünknek ezt a szerepét valóban csak szuperlatívuszokban fejezhetem ki, s így értékelhetem. Nem véletlen, hogy népmesekincsünknek jellegzetes darabjai az olyan mesék, amelyekben a főhős – egy talpraesett, rátermett fiú, vagy, mint például Az okos leány című ismert mesében, egy tűzrőlpatlant leány – egész élete, sorsa attól függ, tud-e valamilyen csalafinta kérdésre helyesen válaszolni. Ennek a próbán való helytállásnak gondolata ősi hagyományban gyökeresedik. Egy-egy rejtvény megoldásának kulcsa ugyanis egy közösség számára ismert volt, szinte közkincs; ismeretlenekkel, idegenekkel szemben azonban a rejtvény feladása kihívás életre-halálra. Ha az idegen kiállta a próbát, azaz jól felelt, a közösség befogadta, mivel a szellemvilág pártfogoltjának tekintette. Ellenkező esetben a fejébe kerülhetett a kudarc.

De nem csak a régmúlt s nem is csak a népmesék felől közelíthetünk témánkhoz. Mai életünk is ezernyi példát kínál. Némi túlzással azt mondhatjuk: minden tudományos kutatás valamilyen talány megfejtésére, minden alkotó munka valamilyen kitű-

zött cél elérésére irányul, s annak a révületnek, amely egy izgató tudományos probléma megoldása, az alkotás folyamata közben megszállja, hatalmában tartja s szinte emberfeletti erőfeszítésre készíti a tudóst, a művészt, az alkotót, nemegyszer ez a játékszenvedély a megteremtője. Van, sőt nagyon is sok olyan ember van, akinek egész élete már fiatal kora óta egyetlen dolog, egyetlen cél elérésére irányul, s az e cél kivívására, valóra váltására fordított munka szinte a mindene, éltető közege. Bárdos Lajostól, a neves zenetudóstól származik ez a mondás: „Zene nélkül lehet élni, de nem érdemes.” Ezt kitűnő fiatal zongoraművésztől, Bogányi Gergelytől tudom, aki egy vele készített interjúbán, idézve a Bárdosnak tulajdonított mondást, saját magáról ezt fűzte hozzá: „Elképzelhetetlennek tartom, hogy zene nélkül éljek, tehát személy szerint ez ki van zárva. Mert ha becsuknának egy cellába és nem adnának zongorát, akkor is csak a zene járna az eszemben: zeneművek, darabok, megvalósítási lehetőségek.” Hát nem gyönyörű? Maczkó Mária énekművésztől, népdalénekesünktől – érthető módon – magát az éneket tartja a világon a legszebbnek. Ezt írja: „Az ének maga a csoda, a lélek megtartó ereje. Azért van, hogy a szív el ne hervadjon. Az ének megindítja a lelkeket, és ráirányítja a figyelmet arra, hol is élünk, milyen ez az ország, miért kell most fohászzkodnunk.” Nyelvészként, egyúttal a magyar nyelv szerelmeseként nem hagyhatom említés nélkül azt a gyönyörű gondolatot, amely Márai Sándor 1976-os naplójából való. Ezt írta Márai: „Hálás vagyok a sorsnak, hogy anyanyelvem a gyönyörű magyar. Az egyetlen nyelv, amelyen mindent el tudok mondani, ami érthető és érthetetlen az életben. És hallgatni is csak magyarul tudok arról, ami számomra becses.” S hogy az emberi lélek legjobb ismerője, az írók, valamint a művészek mellől az alkotó tudósok se maradjanak ki, továbbá ne maradjon ki a játék szerepének említése se, hadd hivatkozzam nemzetközi hírű kémikusunkra, Kálmán Alajos akadémikusra, aki az *Egy csepp emberség* című, számos neves személyiség útmutató idézetét s ahhoz hozzáfűzött magyarázatát tartalmazó háromrészes sorozatnak első kötetében idézetként ezt a Kosztolányi-sort hozta magával: „A játszótársam, mondd, akarsz-e lenni...”, majd választását a következőképpen indokolta meg:

„Most, belépve a hetvenedik évembe, próbálom magamnak megfogalmazni, mi volt a mozgatórugója talán nem sikertelen kutatói pályámnak.

Szerintem a legfontosabb, hogy mindig engedtek játszani, sőt, amióta vezető vagyok, több mint harminc éve, magam is engedem játszani azokat, akikkel dolgozom.

Tudtam játszani. Soha nem voltam főnök, nem is akartam főnök lenni. Úgy nem lehet kutatni.

A különböző karakterű embereket hagyni kell együtt játszani.

Ma több játékosársam, tanítványom már külföldön játszik, magasabb szinten, hál' Istennek.

Egyikük például Angliában professzor, fehérjeszerkezet-kutatással foglalkozik, egy másik Amerikában dolgozik.

A legfontosabb, hogy az együttjátszás örömét próbáljuk a tudományban hasznosítani, hiszen a játék igazán komoly dolog.”

Igazi, szívbéli örömmel idéztem az iménti sorokat. Mindegyiket, de leginkább talán éppen a legutolsót, mivel én magam is sokáig azzal a gondolattal kacérkodtam,

hogy ennek a játékoskönyvnek a címe is ez lesz, Kosztolányi nyomán: „*A játszótársam, mondd, akarsz-e lenni...*” Végül azért álltam el ettől a választástól, mert úgy éreztem, hogy ez a cím egy meglett korú nagypapa szájába már nem illik úgy, mint illett volna tíz-húsz évvel ezelőtt. De azóta is vallom, hogy a nyelvi játékokkal való foglalkozás olyan ember számára, akiben megvan a játék örömének érzése, csakugyan a legszebb, legjölésőbb érzések egyike, valóban „igazi gyönyörűség”, ahogy bevezetőm első bekezdésében írtam.

Azt egyébként felelősséggel állíthatom, s bátran kijelenthetem olvasóimnak, hogy az emberiség jelentős része – de mivel e könyvben anyanyelvünk játékaikról szólok, hadd szűkítsem a kört így: népünk jelentős része – vonzódik is a nyelvi játékokhoz, még akkor is, ha ezt észre sem veszi. Ki nem mesélt vagy hallgatott még vicceket? Nos, szinte minden második vicc valamilyen szójátékon alapul. („Jean! Miért veszi be azt a könyvet az ablakból? – Mert nagyon *betűz* a nap, uram!”) Ki nem torzított el még sohasem szavakat, hogy ezzel játékos-bizalmas jelleget adjon beszédének? (Régen: et cetera > *ecetet rá*, ungeniert > *óne zsinór*; újabban: mi újság? > *mizu?*, gratulálok > *gratula*, rendben van > *rendicsek* stb.) Melyikünk nem mondott még ki soha olyan, valójában abszurd, de stílusértékénél fogva mégis kifejező mondatokat, mint „Megezek!” (kisgyereknek, holott dehogya akarjuk fölfalni), „Mondd, mire vagy olyan szerény?” (némi gúnnnyal), „Ne adjuk fel a csüggedésünket!” stb. Játszik a nyelvvél az író, midőn kifejező beszélő nevet keres hőseinek. (Kovalovszky Miklós, kitűnő kollégám *Az irodalmi névadásról* címmel könyvet is írt róla; egyébként a nyelvi játékok kedvelői is jeleskednek a beszélő nevek alkotásában, ők inkább a hangzásra figyelve. Csupán néhány példa, szemléltetésül: *Alma Borika, Fleck Titusz, Fodor Menta, Háló Inge, Hamar Romola, Kömény Magda, Nyári Szabin, Orosz Tea, Para Zita.*) Játszik a költő varázsos szóképeivel. Játszik a kínrímfaragó is. Játszik a kereszt-, rombusz-, oszlop-, szám-, szó-, kép- és betűrejtvények kedvelője. Játszik a kisgyermek, midőn ösztönösen szót alkot, vagy ritmusos versikéket költ. (Sosem felejttem el. Vagy húsz éve a budai várkerület egyik kis utcájában Horváth Gyulával, az akkoriban nagyon ismert színésszel álltunk és beszélgettünk. Egyszer csak arra jön felénk egy öt-hatévesforma, vagány külsejű legényke, rámered a művész vastag fekete bajuszára, majd kibuggyan belőle a kérdés: – Bácsi, neked *szájöldököd* van? Megvallom, ennél szellemesebb gyermeknyelvi szót azóta sem hallottam.) Röviden: aki szereti anyanyelvét, annak nemcsak segítőtársa, hanem játszótársa is a nyelv.

Már többször, többen is érdeklődtek nálam afelől, van-e valamilyen komoly célom is a játékos nyelvműveléssel, vagy csupán nyelvünk színességére, hajlékonyságára, dallamosságára, a verselés szinte minden fajtáját lehetővé tevő voltára, szókinccsünk gazdagságára igyekszem ilyen módon is felhívni a figyelmet. Mindig készségesen válaszoltam erre is, most sem teszek másként. Szerintem a kérdésben említett cél – a figyelem felhívása nyelvünk színességére stb. – már önmagában is olyan komoly cél, hogy bátran kimondom: ennél többet nem is kívánok elérni. Ha könyvemmel mindarra fel tudom hívni a figyelmet, amit a kérdezők felsoroltak, akkor boldogan dőlök hátra, mondván, pontosan ezt akartam. Vagyis ezt a munkát voltaképpen nem nyelvművelő könyvnek szánom, hanem a nyelvi játékokat – főleg a mi nyelvünk játékaikat – az olvasóval megis-

mertető és megszerettető alkotásnak. Más kérdés, hogy a különféle nyelvi játékok, feladványok kiváló pedagógusok szakavatott magyarázatai révén a nyelv művelésnek és az anyanyelvi ismeretterjesztésnek tevőleges részévé válhatnak. Így például a betűjátékok többek között a hang és a betű viszonyának megértéséhez nyújthatnak segítséget; a helyesírással is kapcsolatos játékok már eleve a helyesírási ismeretek megszilárdítására is szolgálnak; a betű-, szó- és képtalányok a nyelvi fantáziát, találékonyságot fejlesztik, ezenkívül a szójelentéstani ismeretek terjesztésének hasznos eszközei; a különféle versjátékok a fogalmazás és a stiliztika mezsgyéire kalauzolják el a nyelvi játékok kedvelőit, résztvevőit, és még hosszasan sorolhatnám, milyen egyéb közvetlen célokat is szolgálhatnak – és szolgálnak is – az efféle játékok, rejtvények.

A kötet felépítése, tagolása

Most már csupán könyvem szerkezetéről írok néhány szót. Nem sokat, mert az eligazodás reményeim szerint nem lesz nehéz olvasóim számára. Azt természetesen fontosnak tartom megjegyezni, hogy e könyvvel korántsem a teljesség valamilyen fokát szeretném elérni. Erre törekedni reménytelen vállalkozás lenne. Bár az az anyag, amelyet évtizedek során összegyűjtöttem, sokszorosa annak, amit végül bele is vettem a kötetbe, mit értem volna vele, ha mind belezsúfolom egy hatalmas könyvbe vagy akár egy könyvsorozatba? A teljességtől akkor is messze állnék, mert a nyelvben amúgy sem lehet szó teljességről. Anyanyelvünk játék- és rejtvénykincse oly beláthatatlanul nagy, hogy e kincset nemhogy egy ember, hanem egy erre szakosodott szakemberekből álló együttes sem tudná összegyűjteni sem egy, sem tíz év alatt, s ezzel még nem jeleztem azt az örömdetes tényt, hogy ez a játékkincs az utóbbi években, az internetes játékdalok és -rovatok mozgósító hatására hihetetlen, de mindenesetre egyre gyorsuló arányban növekszik, gazdagodik.

Nem, szó sincs teljességről. De arra igenis törekedtem, hogy figyelmem a nyelvi játékok minél szélesebb körére kiterjedjen. És törekszem arra is, hogy amit játékkincsből az évek során összegereblyéztem, annak a legjava jusson is el az olvasóhoz, azaz abban a szöveg- és ábrahalmazban, amelyet e könyv tartalmaz, minél jobban – talán elég, ha szerényebben csak ennyit mondok: valamelyest – el tudjon igazodni. Szó- és tárgymutatót nem terveztem, mert úgy érzem, inkább riasztó, mint ösztönző hatása lenne, de a tartalomjegyzéket igyekeztem úgy összeállítani, hogy az már eleve segítse az olvasót az eligazodásban. A kiemelt betűkkel szedett, összefoglaló jellegű fejezetcímek, amelyekből mindössze néhány van, arra szolgálnak, hogy olvasóimat nagy vonalakban tájékoztassák annak a fejezetnek témaköréről, amelynek élén állnak; eligazítsák arról, hogy abban a részben mit találhatnak, milyen témákra számíthatnak. Azt hiszem, ez sokat segít majd a tájékozódásban. Persze sok az átfedés, hiszen a különféle nyelvi játék- és rejtvényötletek a legváratlanabban is összekapcsolódhatnak egymással. Különösen annak nehéz a dolga, aki a betűjátékok közül szeretne valamilyen fajtát megtalálni, mert a tartalomjegyzék tíz fő fejezete közül több is

utal betűkkel kapcsolatos játékokra, feladványokra. Bár – legalábbis szándékaim szerint – az összefoglaló megnevezések alatti fejezetek, valamint a tartalomjegyzékben is feltüntetett további egységek, szakaszok címe sok mindent elárul, az olvasónak nemegyszer bizony jócskán kell lapozgatnia, amíg végül célhoz jut. De úgy gondolom, ez a lapozgatás sem valami unalmas, hanem inkább nagyon is érdekes dolog; olyan feladat, amelyet az olvasó nem terhesnek, hanem inkább szórakoztató, akár izgalmas felderítő munkának érez.

A kötet végén található szakirodalom természetesen szintén nem a teljesség igényével készült. Inkább csak azt mutatja meg, hogy a szerző – azaz személyem – munkája során milyen könyveket, cikkeket forgatott gyakrabban e munka írásakor. Nagyobb részükre a könyv valamelyik részében hivatkozom is, jó néhányra többször is. S magában a könyvben számtalanszor utalok személyekre is, akiktől nyelvi játékos ötleteket kaptam, valamint sokszor utalok arra a már-már legendás testületre, a Nyelvi Játékok Klubjára, amely számos nyelvi játéknak a forrása, kimunkálója. E „háttér” nélkül munkám egészen bizonyosan sokkal szegénye(se)bb lenne. A klubra, főleg törzstagjaira hálával gondolva csak annyit mondhatok itt: köszönöm, köszönöm, köszönöm!

Szoktató

Szoktató? Hát ez meg micsoda, s különben is, hogyan kerül a csizma az asztalra? – kérdezhetik olvasóim, s jogosan, hiszen ilyen szavunk – legalábbis szótárazva – nincs is.

Megértem esetleges berzenkedésüket, de kérem, tegyenek félre minden ellenérzést, ugyanis éppen nekik, az olvasóknak igyekszem segíteni vele. Az ötlet voltaképpen nem is tőlem származik, hiszen azt, amit bevezetőmnek e kis záró részében „elkövetek”, magamtól soha nem tettem volna meg. Csakhogy valami történt az elmúlt – vagy azt megelőző – évben, s minden más ebből fakadt. A Tinta Könyvkiadó, amely egy nyelvű szótáraival az utóbbi évtizedben valósággal megújította szótárirodalmunkat, pályázatot hirdetett egy olyan vers írására, amely anyanyelvünkről szól, anyanyelvünket méltatja. Akkor, a pályázat meghirdetésekor nem is tudtam erről, utólag azonban kezembe került a pályázat egyik nyertes darabja, Bencze Imrének, akihez remek nyelvi játécai révén több évtizednyi ismeretség fűz, *Játékos anyanyelvünk* című, rendkívül igényes, kiváló pályamunkája. Amint megkaptam, tüstént elolvastam, végigcsemegéztem, s egyszer csak a homlokomra csaptam, mivel belém nyilallott a nagy ötlet, amely, mint mondtam, magamtól soha nem jutott volna eszembe. Bencze Imre ebben a pályamunkájában, szinte annak minden sorpárjában egy-egy olyan nyelvi játékot szemléltet hallatlan szellemességgel, amilyenről, illetve amelyről ebben a játékoskönyvben is szó esik. Ha ez így van – márpedig így van! –, akkor nem hagyhatom ki a kínálkozó lehetőséget arra, hogy olvasóimat e verszetet közlésével már itt, a bevezetőben megismertessem a csavaros észjárású nyelvi játékosok ötleteivel, s jó előre hozzászoktassam őket azokhoz a csemegékhez, amelyeket elmélyültebben, még job-

ban beléjük feledkezve majd akkor ízlelgethetnek, ha a kötet egyes fejezeteit olvasva bukkannak rájuk. Megkértem – s hál’ Istennek meg is kaptam – a szerző hozzájárulását műve felhasználásához, valamint hozzájárulását ahhoz, hogy az ő kétsorosait én szintén versben, de fele terjedelemben kommentálhassam, azaz rámutathassak, hogy az ő kétsorosai milyen nyelvi játékot, varázslatot rejtenek magukban. (Olvasóim nyilván észreveszik, hogy az én 8-7 szótagképletű egysorosaim párosával összeolvasva adnak ki egy összetartozó rímsorpárt.)

Enni előzetes, de érzésem szerint mindenképpen szükséges magyarázat után, e kissé hosszúra nyúlt Bevezető végén most már valóban következhet az előszó záró része, azaz a kötet olvasóit a nyelvi játékok és rejtvények világába bevezető s azokhoz hozzászoktató, azokat megszerettetni kívánó Szoktató!

Népünk fásult, borúlátó, híresztelik régóta,
Mi légyen a terápia? Délibábos szómóka.

Mókacsíra rejtőzködik minden szürke szavunkban,
Csak egy apró igazítás, s máris újabb szavunk van.

Van e könyvben számos játék: rövid, hosszú, közepes,
Na és persze sok-sok rejtvény: könnyű, nehéz, elegyes.

Fejezet van csaknem negyven, bennük kisebb szakaszok;
Szoktatásul felidézek több mint másfél tucatot.

Valamennyi kétsorosban – Bencze Imre versei –
Egy-egy nyelvi játék lapul, de tudjuk-e, vajon mi?

Nos, segíték! Egy-egy sorban megadom a „megoldást”,
S előre is, utólag is kívánok jó mulatást!

*

Kántor torkán, tavi vita, papi pipakarima
Hamar marha, duhaj hajdú, Jenő nője Marika.

Kéttagú szókapcsolatok, cserélhető szótagok.

Torol – tarol – térül – tárul – Tírol – turul – terelek,
Korok – körök – karok – károk – kárók, kérek kereket.

Egy-egy szóból több lesz, ha a magánhangzót mozgatod.

Keljfeljancsi, nebáncsvirág, tűrömolaj, fogdmegek,
Eszem-iszom, rúgdfel-hagydott, nagy mihaszna emberek.

Számos olyan szó van, melyben ott rejtőzik egy ige,

Nem ügyel az ara arra, sülő süllő kész-e már,
Várom mellett várom hatra – sms-t küld Boldizsár.

Nem mindegy, hogy mássalhangzónk hosszú avagy rövid-e.

Szóláncfűrész, basszukulcslyuk, békacombfix, gyöngysorfal,
Láncaltalpnyaló, strandpapucsférj, haranglábszag, tegnaphal.

Fortélyosan összerakott hármas összetételek,

Strandsminkesnél strapacipőt stréber stricik strázsálnak.
Strandpresszóban dzsesszenészek presztízssztrájkért ágálnak.

Nyelvtörő szók kavalkádja. Bemondók, reszkessetek!

Ádámcsutka, évakosztüm, borzaskata, mózeskosár,
Leiterjakab, jancsibankó, péterfillér, lacibetyár.

Minden szóban egy keresztnév! Ugye, pompás sorozat?

Fia-bálna kiabálna, hat angolna – csatangolna,
Merészkedő nyerészkedő, pereskedő kereskedő.

Ez egy kezdőbetűváltó csacsipacsi-változat.

Kenézének integetni, keltegetlek nemezemen,
Kosarasok kanászának, gárdanadrág nemesemen.

Mindegyik szó olvasható oda-vissza, nagy dolog!

Bababarát cápapapa, hitvese a pumamama,
Gyermekük a próbababa, dajkálja egy pandadada.

Ebben pedig szakadatlan da-da-da-da-dadogok.

Futóhomok – homokfutó, sorkatona – katonasor,
Anyagcsere – csereanyag, borcsemege – csemegebor.

Négy szó, amelynek hátulja egyúttal az eleje.

Kengyel – futó – macska – köröm – virág – ének – óra – üveg.
Gyere – kecske – béka – lencse – leves – kocka – cukor – süveg.

Ez meg két sor összefűzve; lánc a játék veleje.

Ikreikre tanítani elemelem Németnémet,
Szemészemé eledeled, előkelők énekének.

E kétsoros versikében minden szó felezhető.

Férjem kissé elidőzik, alighanem dominózik,
Szépítkeznek retikülből török kislány Isztambulból.

Ebben pedig van két rímpár, de ravasz ám mindkettő.

Töltetünk bár törpe dózis, őrnaszádunk torpedóz is;
Hamis tanú, kancsal okmány, hát ez bizony bűncselokmány!

Mindkét sorban kancsal rímek szolgálgják jókedvedet,

Felkiáltott Eszter: Gomba! S busszal elment – Komáromba;
Lelátón egy hasas pasas azt üvölti: Hajrá – Fradi!

Ezekben meg „sanda” a rím. Aki látja, már nevet.

Kérdezi egy hellén masszőr: Mér’ van az Ön mellén
hasszór?
Kihez fusson Melitta enyhért, konyhapénzét elitta Menyhért.

Kecskerímpár mindkét sorban, szellemes is mindkettő.

Frédi vidám, védi Fridám; szentes Hédit hentes szédít,
Nyári Gyula mormon hentes, gyári nyula – hormonmentes.

Itt is kecskerímek várnak, de itt már kétszer kettő.

Inas inas kopszt kopszt, zárat zárat, levet levet,
Követ követ, szárít szárít, kutat kutat, elvet elvet.

Homonima mondatocskák, két-két tagjuk egyre megy.

Egy kis víg srác húz egy vén szánt, míg a szán fut, lát egy szép lányt.
Szép lány! Nem vagy te prüd, nézz rám! Lány fut el, de mond egy halk
„tán”-t.

Itt meg harminckét szó van, de mindnek szótagszáma: egy!

Grétsy László